

OCJENE I PRIKAZI

Amra Mulović, DISKURSNA ANALIZA GOVORA PREDSEDNIKA SVRGNutih TOKOM ARAPSKOG PROLJEĆA, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2020, 245 str.

Informaciju o tome da je upravo objavljena studija pod naslovom *Diskursna analiza govora predsjednika svrgnutih tokom Arapskog proljeća* (autorica Amra Mulović) primilo je nekoliko profesora u arapskom svijetu izrazito pozitivno, gotovo euforično. Naime, premda nisu pročitali studiju, impresionirani su već i saznanjem da se u BiH radi jedna takva studija, da se obrađuje tako važna i kompleksna tema čiji značaj jedva da je markiran u arapskom svijetu, ako je uopće markiran. Drugim riječima, činjenica da je Amra Mulović odabrala ovakvu temu za svoju studiju svjedoči o nekoliko važnih stvari. Prvo, svjedoči o tome kako je autorica sposobna da u svojoj naučnoj oblasti i općenito u kulturi kojom se bavi markira fundamentalne pojave/probleme koji se u njenom uočavanju predstavljaju kao fundamentalni. Drugo, autorica se s razlogom osjeća kompetentnom za zahvat ovako kompleksne teme, jer kompetentnost je svakako u uskoj vezi sa sposobnošću za markiranje naučnoistraživačkog problema. Valjano postavljanje teme

naučnoistraživačkog rada i njegovo naslovno preciziranje uvijek mnogo govori ne samo o sposobnostima istraživača nego i o njegovoj metodi i ciljevima istraživanja, što jest preduslov za valjanost naučnoistraživačkog rada u konačnome. Najzad, treće, može prethodne opservacije idu u prilog bosanskohercegovačkoj arabistici: pred nama je naučnoistraživački rad vrijedan najviše pažnje i pohvale – kao svjedočanstvo o zrelosti domaće arabistike.

Mulović je svoju temu iscrpno obradila u osam poglavlja: *Metodologija i korpus istraživanja; Društveni kontekst predsjedničkih govora: ukratko o Arapskom proljeću; Persuazivne strategije u političkim govorima; Pragmatika političkih govora; Retorika predsjedničkih govora; Manipulacija, moć, ideologija; Strategije manipulacije u govorima; Neverbalne manipulativne tehnike.*

Neka od ovih poglavlja su strukturirana u niz potpoglavlja. Pored ove „tematske strukture“, rukopis sadrži *Uvod* i *Zaključak*, te *Sažetak/Summary*, *Popis literature*, *Indeks imena*, *Indeks pojmova* i *Transkript govora*. Potrebno je istaknuti značaj ovog posljednjeg dijela knjige – *Transkript govora* – koji autorica prilaže, naravno na arapskom jeziku, izvorno, kako bi svojoj studiji osigurala naročitu vrstu vjerodostojnosti,

pouzdanosti, i kako bi se kritičkom čitanju pružila mogućnost i za eventualno drukčiji prijevod i interpretaciju. Otvorenost studije time je dodatno istaknuta.

Ne ulazeći ovom prilikom u strukturu svakog poglavlja posebno i u njihovu analizu, čini se zanimljivim ukazati na strukturu makar jednog od tih poglavlja a koje bi se moglo smatrati – uslovno naravno – centralnim. Naime, u poglavlju pod naslovom *Retorika predsjedničkih govora* autorica Mulović se fokusira na tematizirana potpoglavlja: *Metafore sa izvornom domenom OSOBA*; *Metafore sa izvornom domenom ŽIVOTINJA*; *Metafore sa izvornom domenom BILJKA*; *Metafore sa izvornom domenom OBJEKT*; *Metafore sa izvornom domenom KONFLIKT/RAT*; *Metafore sa izvornom domenom KRETANJE/PUTOVANJE*; *Metafore sa izvornom domenom PROSTOR*; *Metafore sa izvornom domenom TAMA*. Očito, već i ovakva „klasifikacija metafora“ podstiče čitalačku radoznalost, tako da je očekivana i šira recepcija ovoga teksta, a ne samo recepcija lingvista i onih koji se bave stilistikom.

Studija *Diskursna analiza govora predsjednika svrgnutih tokom Arapskog proljeća* bavi se analizom političkih govora arapskih predsjednika Ben Alija, Mubaraka i Gaddafija, svrgnutih tokom *Arapskog proljeća*. Dakle, predmet istraživanja su određeni politički govori koje su održali predsjednici Tunisa, Egipta i Libije u specifičnom političkom i društvenom kontekstu, u prevratničkoj krizi u kojoj su izgubili moć i kontrolu, odnosno našli su se pod prijetnjom da izgube

vlast. U takvome kontekstu pozicija govornika je specifična u odnosu na njegov auditorij, budući da on s pozicije moći (iako ugrožene) upućuje auditoriju poruke od izuzetnog političkog i društvenog značaja. Zapravo, poenta je u tome da je pozicija moći ugrožena pa ta činjenica ima utjecaja na čitav govornikov instrumentarij ili – kako ih autorica naziva – na „strategije manipulacije u govorima“ te na „neverbalne manipulativne tehnike“. Očito je to vrlo zanimljiv predmet istraživanja i vrlo kompetentan istraživački pristup. Autorica podvlači: „O kakvom god da se političkom sistemu radilo, politički lideri igraju značajnu ulogu i koriste riječi kako bi uvjerali ljude i pokrenuli pristalice na političku akciju. Specifična upotreba jezika je moćno oružje u stjecanju podrške javnosti i ima krucijalni značaj u političkom diskursu.“

Autorica Mulović vrši istraživanje u dva smjera. Naime, njen primarni cilj je da „obavi analizu specifičnih jezičkih obilježja političkih govora iz odabranog korpusa na pragmatičkom i retoričkom, te, u manjoj mjeri, na leksičkom i gramatičkom nivou, u okviru persuazivnih strategija“. Njen drugi cilj jest temeljita analiza „specifičnih makrostrategija oblikovanih u posebnim uvjetima i okolnostima u kojima su govori održani, a koje su najbolja platforma za primjenu manipulativnih strategija, strategija isticanja moći i nametanja određenih ideologija“. Razumije se da su oba cilja čvrsto povezana s političkim, odnosno društveno-političkim aspektima govora, te da njihova kontekstualizacija u tom smislu ima

izuzetan značaj za same govornike, ali je aspekt kontekstualizacije vrlo važan i za istraživača. Riječ je o specifičnoj upotrebi jezika i o njegovim relativno brojnim a specifičnim komunikacijskim funkcijama. U tom smislu, autorica naglašava svoj istraživački zadatak koji zaista izvrsno, konzistentno izvršava: Jedan od problemskih zadataka je „povezivanje jezičkih mehanizama i strategija iskorštenih u sadržaju i strukturi različitih govora sa kontekstom, odnosno okolnostima i uvjetima u kojima su govori održani“. Studija se posebno bavi „načinom na koji diskurs govora podliježe promjenama kao rezultat društvenih promjena, ali i kako i koliko uspješno se i sam koristi kao oruđe za pokretanje društvenih promjena“.

Studija *Diskursna analiza govora predsjednika svrgnutih tokom Arapskog proljeća* pripada onoj vrsti znanstveničkih svjedočenja o sretnom i plodotvornom susretu kompetentnog autora s temom čiji značaj u određenim kulturama/tradicijama je veoma veliki. Štaviše, studija Amre Mulović nije samo značajan doprinos bosanskohercegovačkoj arabistici – kao što sam kazao na početku ovoga prikaza – nego i arabistici uopće. Naime, znalčki odabir istraživačkog problema i veoma zanimljivog korpusa za istraživanje, te metoda kojom je istraživanje obavljeno svjedoče o naučnoistraživačkoj zrelosti autorice Amre Mulović koja – uz sve navedeno – sjajno vlada metodologijom i metajezikom, što sve zajedno čini studiju relevantnom za arabistiku općenito, čak i u arapskom svijetu. Tako i čitaoci koji nisu posvećeni lingvisti

i/ili arabisti, nego i drugi (recimo politolozi, sociolozi i td.), mogu dobiti značajna saznanja o mogućnostima i moći jezika u vrlo važnim povijesnim događajima s njihova ne samo lingvističkog nego i politološkog ili sociološkog aspekta i sl. Za istraživače „diskursa moći“ ova studija bi, vjerujem, mogla biti važna. Zato je ona vrijedna za objavljivanje ne samo na bosanskom jeziku nego bih je rado preporučio i za objavljivanje na nekom od stranih jezika (engleskom ili arapskom).

Najzad, studija *Diskursna analiza govora predsjednika svrgnutih tokom Arapskog proljeća* Amre Mulović je istraživački i metodološki potpuno zasićena u svome domenu i u svojoj oblasti, ali ona pripada onoj vrsti vrijednih studija koje istovremeno otvaraju horizonte drugim istraživačima, odnosno koje su podsticajne i za druge vrste istraživanja.

Esad Duraković

Amira Trnka-Uzunović, ARAPSKI VEZNICI I NJIHOVA SEMANTIKA U KUR'ANU, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Biblioteka monografije 20, Sarajevo, 2020, 227 str.

Knjiga „Arapski veznici i njihova semantika u Kur'anu“ autorice Amire Trnka-Uzunović objavljena je u izdanju Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu i Izdavačkog centra Rijaseta Islamske zajednice u BiH „El-Kalem“. Naslov koji objedinjuje 227 stranica implicira opsežno sagledavanje arapskih veznika

kroz prizmu gramatičke analize u širem smislu, kao i jezičku egzegezu i hermeneutiku tretiranog kur'anskog teksta. Osnovni zadatak ovoga djela je skretanje pažnje na semantički aspekt veznih riječi, dok je cilj, u širem smislu, sveobuhvatni opis upotrebe i značenja veznika u arapskom jeziku.

U formalnom smislu, knjiga je podijeljena u tri poglavlja, koja pretihode zaključnim razmatranjima i statističkim tabelama.

Prvo poglavlje, pod naslovom „Veznici i druga sredstva vezivanja u sklopu jezika kao sistema“, obuhvata klasifikaciju riječi, kojoj prethodi sažeta prolegomena o jeziku i govoru – jedinstvenim aspektima čovjekove jezičke djelatnosti što predstavljaju objekte lingvističkog istraživanja – te njima podređenim jezičkim elementima – rečenici i riječi. Ovdje valja naglasiti da autorica kroz cijelo poglavlje, uporedo sa predstavljanjem određenih elemenata sistema arapskog jezika, prati i njihove ekvivalente u jezičkom sistemu bosanskog jezika. Time se, u kontekstu filoloških istraživanja na našim prostorima, daje mogućnost jednostavnijeg praćenja upotrebe određenih lingvističkih termina u arapskom jeziku, ali i iminentnog pristupa tradicionalnoj arapskoj gramatici. Klasifikacijom vrsta riječi u arapskom jeziku, sa posebnim osvrtom na partikule, Trnka-Uzunović stvara pretpostavku za daljnje razmatranje sintaksičkog i semantičkog aspekta veznika u okviru odnosa koordinacije među sintaksičkim elementima. Budući da je vezivanje jedan od pet sporednih dijelova – apozitiva arapske rečenice i da se njegovo definisanje

naslanja na koncept upotrebe ostala četiri dijela, ali i zbog pojednostavljenja procesa čitanja ovoga djela, autorica u nastavku definira svih pet spomenutih apozitiva čime, zapravo, u potpunosti i na pojednostavljen način otvara temu „vezivanja veznicima“ u sintaksi arapskoga jezika. Poglavlje završava opisom terminoloških razlika između Basranske i Kufske gramatičke škole koje se odnose na veznike i njihovu upotrebu, te specifičnostima vezivanja veznicima, odnosno pravilima vezivanja sintaksičkih elemenata veznikom. Na koncu, zaključuje da je proces vezivanja jedini apozitiv koji ima posrednika u spajanju dva jezička sadržaja, da je smisao i karakter te veze potpuno drugačiji u odnosu na konstrukcije drugih apozitiva, te da semantičke implikacije te veze među dvama jezičkim sadržajima određuje upravo veznik.

Prije interpretacije drugog poglavlja, značajno je istaći da Trnka-Uzunović u tom dijelu donosi opsežan opis devet veznika arapskog jezika oko čije su se vezničke funkcije gramatičari usaglasili. Riječ je o veznicima *wa*, *fa*, *tumma*, *hattā*, *'aw*, *'am*, *bal*, *lākin* i *lā*. U njihovoj egzaktnoj i eksplicitnoj obradi definira njihovu semantičku i sintaksičku funkciju, a zatim promatra i osobenosti vezivanja različitih jezičkih jedinica određenim veznikom. U svrhu čvrstog utemeljenja iznesenih stavova, Trnka-Uzunović navodi mnoštvo odgovarajućih primjera iz kur'anskog teksta i poezije. U većini primjera ispituje i fenomen ispuštanja nekog vezivnog elementa koji može biti i sam veznik, razmatra posebna

gramatička obilježja vezivanja određenim veznikom koja najčešće zavise od verbalnog, odnosno neverbalnog – semantičkog, historijskog ili pak nekog drugog konteksta. Uz svaki navedeni veznik, Trnka-Uzunović, pored gore spomenutih principa analize, preispituje i njihove druge sintaksičke funkcije mimo vezničke, ne ostavljajući time prostora za nedoumice. Na mjestima gdje to iziskuje sama koherentnost teksta, razmatra, također, i razmimoilaženja gramatičara po pitanju određenih veznika, tj. partikula koje u jednom rečeničnom kontekstu imaju vezničku, a u drugom neku drugu funkciju. Ako se uzme u obzir ovakav – inherentan – pristup, kao i naučna korespondencija sa mnoštvom bibliografskih jedinica, kako tradicionalnih tako i modernih, kao i navođenje argumenata iz različitih stilova arapskog jezika, onda je izuzetno teško dovesti u pitanje integritet njene tvrdnje koju promovira od samoga početka knjige, a to je da svaki veznik ima svoje osnovno i specifično značenje koje je uvjetovano sintaksičkim okruženjem, te da nijedan veznik ne može zamijeniti mjesto drugoga a da ne promijeni semantiku konteksta u kojem se nalazi.

Treće poglavlje karakteriše kvantitativni metod, tj. temeljito i sistematično statističko razmatranje predstavljenih veznika kroz obradu glavnog dijela korpusa – kur'anske sure *al-Baqara*, sa posebnim osvrtom na njihovu semantičku privrženost osnovnom značenju. Pored uloge vezivanja, koja je predmet ovoga djela, Trnka-Uzunović promatra i druge sintaksičke uloge ovih riječi kao

partikula. Između ostalog, zaključuje da svaki veznik u obrađenom korpusu ima svoje tačno određeno mjesto, sa tačno određenim ciljem upotrebe, pa je stoga kvalitet prijevoda izvornog teksta veoma često ovisan o razumijevanju baš tih malih, kratkih veznih riječi. Također ističe da je, kada je riječ o veznicima u arapskom jeziku, potrebno imati na umu sintaksički okvir u kojem se manifestuju, ali i semantičku osnovu koju nose u sebi. Trnka-Uzunović zaključuje da će tako veznik, u nekom verbalnom okruženju, pokušati da ostvari različita značenja, ali ona nikada neće izaći izvan okvira njegove semantičke osnove.

Ovom knjigom, pisanom jednostavnim i jasnim jezičkim stilom, Trnka-Uzunović je pružila osebujan uvid u obzorja jednoga tipa partikula arapskoga jezika – veznika. Potkrepljujući svoje stavove mnoštvom relevantnih primjera, ukazala je na značaj semantičkih obilježja veznika, bilo da se radi o njihovim osnovnim značenjima ili značenjima koja ostvaruju u verbalnom kontekstu. Na ovome mjestu, nakon detaljnog i postupnog iščitavanja, teško da se može ustvrditi nešto drugo, osim da je riječ o izvanrednom poduhvatu u okviru filoloških istraživanja, ali isto tako i o potencijalnom sredstvu za prefinjenu analizu i shvatanje teksta Kur'ana. Stoga sam uvjeren da će opisi, stavovi i ideje, predstavljeni u djelu „Arapski veznici i njihova semantika u Kur'anu“ autorice Amire Trnke-Uzunović, biti jedan od nezaobilaznih izvora recentne literature za takva istraživanja u vremenu koje je pred nama.

Vedad Hurić

Ekrem Čaušević, Barbara Kerovec, **TURSKI I HRVATSKI U USPOREDBI I KONTRASTIRANJU: SINTAGMA I JEDNOSTAVNA REČENICA**, Ibis grafika, Zagreb, 2021, 319 str.

Knjigu *Turski i hrvatski u usporedbi i kontrastiranju: Sintagma i jednostavna rečenica* autora Ekrema Čauševića i Barbare Kerovec možemo smatrati nastavkom poniranja u tajne turskog jezika započetim, između ostalog, u *Gramatici suvremena turskog jezika* i knjizi *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku* koju je HAZU prepoznao i nagradio kao najbolje ostvarenje u području filologije objavljeno u proteklih pet godina. U naučnom smislu knjiga se ističe svojom jedinstvenošću u sustavnom i detaljnom uspoređivanju i kontrastiranju, ovaj put, struktura različitih turskih i hrvatskih sintagmi i jednostavnih rečenica. U njoj su zastupljene i teme koje se dosada nisu cjelovito obrađivale, poput predikatnog proširka, besubjektivnih rečenica, obezličavanja, obavijesnog ustrojstva jednostavne rečenice te pragmatičkih faktora u jezičkom strukturiranju. Već na prvi pogled, sadržaj i poglavlja sa svojim potpoglavljima ukazuju na svu iscrpnost i detaljnost analize spomenutih tema.

U prvom poglavlju „Temeljna svojstva turske i hrvatske jednostavne rečenice i sintagme“ izložene su definicije, klasifikacija, kao i kontrastiranje jednostavnih rečenica i sintagmi gdje se ukazuje na različitosti u poretku rečeničnih članova u turskom

s kanonskim poretkom S-O-V i hrvatskom jeziku s poretkom S-V-O. Autori ovdje prilažu i tabelu koja olakšava uvid u gramatički odnos između članova turskih i hrvatskih subordinativnih sintagmi.

Drugo poglavlje „Predikat“ sadrži potpoglavlja o predikatnim kategorijama u turskom jeziku (lica, broja, vremena, načina, stanja i vida), o vrstama predikata (imenski i glagolski predikat), negaciji (negacijski sufiks *-mA*, negacijski imenski predikat *yok*, negacija *değil*, negacija *hayır*; niječna čestica *hiç*, niječni veznik/pojačajna čestica *ne...ne*), te o predikatnom proširku. Kako glagoli, prema riječima autora, čine “strukturna čvorišta” sintagme i rečenice, stoga i ovo, najduže poglavlje, najviše govori o njima i njihovim gramatičkim kategorijama. Analiza uključuje i nezaobilazno kontrastiranje turskog i hrvatskog jezika, s posebnim osvrtom na obavijesno ustrojstvo rečenica i pragmatičku pozadinu samog strukturiranja. Tako se ističu razlike u spomenutim jezicima kao što je postojanje nevalentnih glagola u hrvatskom jeziku kojima se tvore besubjektivne rečenice poput „Grmi.“, „Sijeva.“, a što ne nalazimo u turskom jeziku jer takve rečenice moraju imati subjekt. Turski sustav glagolskih vremena (kojih ima mnogo više nego u hrvatskom jeziku) temelji se na binarnim opozicijama koje su ovdje podrobno predstavljene zajedno s različitostima turskoga i hrvatskog jezika u izražavanju modalnih značenja. Autori naglašavaju isprepletenost kategorije vremena i modalnosti koje mogu biti sadržane u jednom istom glagolskom obliku gdje

jedini izuzetak čini prezent na *-(I)yor* koji nema nikakva prateća modalna značenja. Posebno se ističe i postojanje i evidencijalne modalnosti, odnosno neuključenosti u tok radnje, kao i postojanje zasebne potparadigme gdje se evidencijal pomoćnog glagola *imek* dodaje na glagolska vremena i načine. Zanimljiva je i mogućnost udvajanja istoga sufiksa, čime se pojačava i naglašava evidencijalna modalnost. Razlike među spomenutim jezicima očite su i u broju glagolskih stanja kojih turski jezik ima više nego hrvatski jezik. Budući da su u turskom jeziku glagoli gramatički neobilježeni u odnosu na kategoriju vida, ta se obilježja u njemu izražavaju na različite načine, kroz glagolska vremena i neke analitičke glagolske oblike. Razlike se pojavljuju i kod imenskih rečenica gdje se turska proširena imenska rečenica u hrvatskome prevodi zavisnosloženom rečenicom kao približnim semantičkim ekvivalentom turskih infinitivnih glagolskih oblika. Čaušević i Kerovec ovdje iscrpno navode popis, objašnjenja i prijevodne ekvivalente predikatnih riječi kao dopuna pomoćnih glagola *imek* i *olmak* – od imenica, imenskih sintagmi, preko zamjenica, pridjeva, pridjevskih sintagmi, brojeva, priloga, poimeničenih participa do glagolskih imenica. Ovdje se pojašnjava i izostavljanje kopule *-Dir*, kao i sročnost imenskog predikata sa subjektom, gdje se slaganje u broju u turskom jeziku vrši po drugačijim pravilima nego u hrvatskom jeziku. Isto tako, autori se bave i imenskom egzistencijalnom rečenicom s predikativima *var* i *yok* naglašavajući

razlike kod prevođenja tih i imenskih rečenica s pomoćnim glagolom *imek*, i to u modelu, ali i obavijesnom ustrojstvu (naprimjer, *Sandalye balkonda.* i *Balkonda bir sandalye var.*).

Što se tiče glagolskog predikata u glagolskoj rečenici, autori navode jednostavna i složena glagolska vremena te jednostavne ili složene glagolske načine. U ovom dijelu izložen je i iscrpan popis složenih glagolskih predikata: od oblika perifrastične konjugacije, analitičkih oblika za izražavanje vidskih i akcionalnih značenja, do složenih predikata u kojima obje komponente predstavljaju punoznačan glagol. Značajan dio ovog poglavlja posvećen je i realizacijama negacije u turskom jeziku, gdje se navode razlike u negiranju perifrastičnih oblika ukoliko se negira osnovni ili pomoćni glagol te objašnjava dvostruka negacija i njena značenja. U ovom se dijelu govori i o negacijskom imenskom predikatu *yok* koji može biti i modalna riječ te kao takav imati različite upotrebe. Fokus je i na negaciji *değil* kojom se mogu negirati i participi u potvrdnom i niječnom obliku i finitni glagolski oblici u kojima ova negacija ima značenje suprotnih veznika *nego* i *već*. Negacijom *hayır* negira se cijela rečenica, a autori navode i pojavu udvojenog oblika *hayır yok* u afektivnom iskazu. Tu se razrješavaju i dileme u vezi sa potvrdnim ili negiranim predikatnom kada se koristi veznik *ne...ne (de)* i navode uslovi kada predikat mora stajati u jesnom obliku. U ovom poglavlju govori se i predikatnom proširku koji nije obrađivan ni u svjetskoj jezikoslovnoj

turkologiji i koji je često teško razlikovati od adverbijala. Čaušević i Kerovec razdvajaju najčešće načine izražavanja predikatnih proširaka koji se mogu razdvojiti u četiri veće skupine: 1. pridjevi, 2. kombinacije imenica i pridjeva, 3. razni tipovi padežnih konstrukcija i 4. infinitni glagolski oblici.

Treće poglavlje "Subjekt" sadrži četiri potpoglavlja koja se odnose na subjekte prema vrsti riječi, subjekte s predikativima *var* i *yok*, sročnost subjekta i predikata te besubjektne rečenice i načine obezličavanja radnje. Autori navode vrste riječi koje mogu imati funkciju subjekta (zamjenice, imenice, poimeničeni pridjev, broj, poimeničeni prilog, nepunoznačne riječi, poimeničeni glagolski oblici, glagolske imenice), dajući istovremeno i prijevodne ekvivalente u hrvatskom jeziku, što je posebno značajno za turske glagolske imenice čiji su prijevodni ekvivalenti najčešće zavisne rečenice. Isto se može ustvrditi i za rečenice s predikativima *var* i *yok* koje za subjekt mogu imati glagolske imenice (naprimjer, *Çikacağı da yok.*, *Ağlamak yok.*). Što se tiče sročnosti subjekta i predikata, pravila između turskog i hrvatskog jezika razlikuju se s obzirom na podudarnost predikata i subjekta u licu i broju. Tako se ukazuje na različite mogućnosti sročnosti kada su subjekti turske neodređene ili upitne zamjenice s posvojnim sufiksom za 1. i 2. lice jednine, kao i na sročnost subjekta i predikata u 3. licu množine. Iako u turskom jeziku gotovo da i nema besubjektne rečenice, Čaušević i Kerovec ističu dva slučaja kada subjekt može izostati:

u pasivnim rečenicama koje služe za izražavanje preskripcije, neodobranja, uopćene (kolektivne) radnje, generaliziranih vrijednosti i sl., te u rečenicama kojima se izražava odsječak u hronološkom vremenu.

Četvrto poglavlje „Objekt“ podijeljeno je na četiri potpoglavlja koja se bave direktnim i indirektnim objektom, glagolima s više objekata te objektnim sintagmama. Ovdje se naglašava i postojanje glagola koji u turskom jeziku zahtijevaju direktni, a njihovi prijevodni ekvivalenti u hrvatskome indirektni objekt (naprimjer, *Seni soruyorlar. Pitaju za tebe*). Postoji i razlika u načinima izražavanja direktnog objekta u spomenutim jezicima, jer se u hrvatskom takav objekt realizira isključivo besprijedložnim akuzativom, dok se u turskom jeziku on može izraziti na više načina: akuzativom, akuzativom s brojem *bir*, apsolutnim padežom jednine, apsolutnim padežom jednine s *bir* i apsolutnim padežom množine. U ovom se poglavlju analiziraju i glagoli u turskome jeziku koji otvaraju mjesto za dva direktna objekta (poput *yapmak* i *sanmak*). Nakon iscrpnih primjera indirektnog objekta u turskom jeziku i njegovih prijevodnih ekvivalenata u hrvatskom, autori se bave jednostavnim i složenim objektnim sintagmama. Kod složenih objektnih sintagmi daju se primjeri na turskom i hrvatskom jeziku u kojima se može uočiti ljevostrano, u odnosu na hrvatski jezik obrnuto nizanje predređenih članova u turskom jeziku.

Peto poglavlje nosi naslov „Priložne oznake ili adverbijali“ i bavi se priložnoodređenim sintagmama,

priložnim oznakama mjesta, vremena, načina, popratnih okolnosti i stanja, kao i priložnim oznakama uzroka, kriterija, namjere i namjene, društva, oruđa i sredstva, vršitelja glagolske radnje, cijene i ekvivalencije, količine, pogodbe ili uvjeta, dopuštenja ili koncesivnosti, poredbe. Ovdje se, također, ukazuje na redosljed prevođenja turskih složenih priložnoodređenih sintagmi koji ide nalijevo od nadređenoga glagolskog oblika. Kod priložnih oznaka mjesta, naprimjer, u obliku tablica navode se mjesna značenja koja se ostvaruju upotrebom padežnih konstrukcija u koje spadaju i postpozicijske i kvazipostpozicijske konstrukcije za oba jezika (značenje cilja, lokacije, ishodišta, translokálnosti). Autori naglašavaju da se prostorne informacije u oba jezika mogu dobiti i iz glagola. Priložne oznake vremena, opet, izražavaju se uz padežne konstrukcije i vremenske priloge i infinitnim glagolskim oblicima koji su u ovom slučaju u hrvatskom jeziku značenjski bliski zavisnim vremenskim rečenicama. Čaušević i Kerovec ovdje skreću pažnju da se označavanje produženog trajanja radnje može realizirati kopulom *-Dir* čak i na imenici u lokativu (*Kahvededir oturuyor. On neprestano sredi u kavani.*). Što se tiče priloških oznaka popratnih okolnosti i stanja, autori objašnjavaju kako ih razlikovati od priloških oznaka za način. Ovdje se razmatra i priloška oznaka vršitelja glagolske radnje koja u turskom jeziku ima ograničenu upotrebu i javlja se samo kada je radnja predikata dvostruko kauzativna, te u pasivnim rečenicama s izrazom *tarafından* i

sa relativom-ekvativom. Autori uz pobrojane navode i ostale priloške oznake, poput oznake uključivanja (naprimjer, *buzdolabı dahil*).

U šestom poglavlju „Atribut“ razmatraju se jednostavne i složene atributne sintagme. Uz nezaobilazno kontrastiranje dvaju jezika, u prvu grupu svrstavaju se sintagme s pridjevskim atributom, sintagme s imeničkim i glagolskim atributom. Autori, dajući iscrpan popis i detaljnu analizu, ukazuju i objašnjavaju neke iznimke, poput dodavanja posvojnog sufiksa na podređeni član sintagme (naprimjer, *azizim Hasan*), kao i razlike u hrvatskim i turskim jednostavnim atributnim sintagmama s imeničkim atributom, u tzv. trećoj genitivnoj vezi, gdje se u turskom jeziku svi podređeni članovi nižu lijevostrano, pa su imenice koje označavaju profesiju, socijalni status i sl. podređeni članovi. U hrvatskim je apozitivnim sintagmama pak obrnut slučaj te se opća imenica dodatno određuje vlastitim imenom. Isto tako, dok turski jezik jasno diferencira da li je riječ o određenom ili neodređenom entitetu (naprimjer, broj putovnice – *pasaportun numarası* i *pasaport numarası*), to je, prema riječima autora, u hrvatskom jeziku bez konteksta često teško odrediti sa sigurnošću. Ovdje se analiziraju i razlike između sintagmi koje uključuju termine za rodbinske odnose, poput *Fahriye abla* i *kardeşimiz Sezai*. Razlike su razvidne i kod jednostavnih atributnih sintagmi s glagolskim atributom gdje u turskom jeziku podređeni član uvijek stoji ispred nadređenog člana, a u hrvatskom je iza njega. U turskom je

jeziku infinitni oblik u funkciji atributa, dok je u hrvatskom jeziku prijevodni ekvivalent atributna rečenica. U dijelu pak koji govori o složenim atributnim sintagmama s usložnjenim atributom koji može biti pridjevski, imenički i glagolski usporedba turskih i hrvatskih sintagmi prikazana je i tabelarno, kako bi se čitateljima vrlo jasno pokazale razlike u spomenutim jezicima.

Posljednje poglavlje „Obavijesno ustrojstvo jednostavne rečenice“ sadrži sljedeća potpoglavlja: temeljna svojstva obavijesnog ustrojstva u turskim i hrvatskim jednostavnim rečenicama, pitanja i/ili upitne rečenice i njihovo obavijesno ustrojstvo (potvrдно-niječna pitanja, dopunska pitanja, alternativna pitanja, posebna pitanja, eho-pitanja, nepravna pitanja, pojačavanje modalnog značenja upitnosti). Čaušević i Kerovec daju značajna objašnjenja i napomene o pravilima nizanja rečeničnih članova u turskoj jednostavnoj rečenici, kao i o tome da pomjeranje rečeničnih elemenata nikada nije nasumično već zavisi o diskursno-pragmatičkim faktorima kojima se mijenja obavijesno ustrojstvo rečenice. Tako se obavijesni predikat, rema ili fokus (koji se u turskom jeziku pozicionira neposredno ispred, a u hrvatskom neposredno iza gramatičkog predikata) određuje na temelju kongruencije pitanje-odgovor. Stoga je u rečenici-odgovoru u fokusu onaj sadržaj koji odgovara upitnom elementu u pitanju (naprimjer, *Mine saatimi kaybetti.* i *Saatimi Mine kaybetti.*). U ovom su poglavlju obrađene i inverzne rečenice u turskom jeziku kod kojih se rečenični

elementi pojavljuju iza gramatičkog predikata i koji uvijek predstavljaju predvidljive ili dopunske informacije (i bez kojih bi rečenica imala smisla). Posebno su interesantni primjeri inverznih rečenica u kojima je prva genitivna veza razlomljena tako da prvi član dolazi neposredno iza predikata jer predstavlja poznatu informaciju, dok drugi član ostaje ispred predikata. Autori skreću pažnju i na iznimke u rečenicama s imperativnim predikatom u kojima neodređeni direktni objekt može stajati iza predikata. U ovom se poglavlju analiziraju i pitanja i/ili upitne rečenice (pragmatička i gramatička kategorija). Kod potvrдно-niječnih pitanja ukazuje se na razliku između turskog i hrvatskog jezika, jer u turskom jeziku upitna čestica *mI* može mijenjati poziciju, što rezultira promjenom obavijesnog fokusa. Također, u turskom jeziku ta se upitna čestica nikada ne pojavljuje uz neku drugu upitnu riječ, dok hrvatska čestica *li*, i kada nije prvotni nositelj upitnosti, može imati značenje znatiželje, iznenađenja. Što se pak intonacijskih (nultih) pitanja tiče, autori navode modalne riječi i priloge kojima se pojačava upitna intonacija (poput *belki*, *hani*), dok kod dopunskih pitanja čitateljima razvidnom čine razliku između dopunskih i uobičajenih potvrдно-niječnih pitanja. Kad je riječ o posebnim pitanjima, daje se usporedba fokusiranosti upitnih operatora u turskim i hrvatskim pitanjima. Jedno potpoglavlje posvećeno je i eho-pitanjima u kojima je jedino moguće istovremeno koristiti i upitnu česticu *mI* i upitnu zamjenicu/prilog, i to onda kada upitana osoba

ponavlja pitanje (naprimjer, *Kim mi geldi?*). Čaušević i Kerovec ovdje se bave i nepravim pitanjima poput retoričkih, kvazipitanja za intenziviranje pridjevskog, priložnoodredbenog ili glagolskog značenja i kvazipitanja za izražavanje vremenske oznake neposredne anteriornosti. Autori ne propuštaju navesti i dva modalna leksema kojima se pojačava modalno značenje upitnosti (*acaba* i *yani*).

Na kraju, možemo reći da je knjiga *Turski i hrvatski u usporedbi i kontrastiranju: Sintagma i jednostavna rečenica* plod dugogodišnjeg bavljenja kontrastiranjem turskog i hrvatskog jezika, istraživanja lingvističke literature i prikupljanja jezične građe, kao i bogatog predavačkog iskustva autora. Kao takva, ona ima neprocjenjivu vrijednost kako za turkologe, studente turkologije i sve one koji žele učiti turski jezik tako i za sve jezikoslovce svjesne kako pogled u tipološki različite jezike otvara i širi horizonte u uočavanju i spoznavanju mnogih jezičnih fenomena. Prepoznavanje sintagme, njenih podređenih i nadređenih članova, njene funkcije u rečenici kao „bloka“ koji je gradi, te poimanje obavijesnog ustrojstva rečenice koji osvjetljava poredak njenih članova, predstavlja ključ za ulazak u strukturu turskog jezika. Knjizi dodatnu vrijednost i značaj daje i kontrastiranje s hrvatskim koje, primjenjivo i na druge srodne južnoslavenske jezike, olakšava poimanje struktura obaju jezika. Stoga, ovim skromnim prilogom u vidu prikaza želim iskazati zahvalnost autorima što su svoje dragocjene analize podijelili sa širom publikom u koju će zasigurno spadati i studenti

turkologije Univerziteta u Sarajevu, a kako je ovo godina u kojoj zagrebačka turkologija obilježava sedamdeseti rođendan Ekrema Čauševića, ujedno se pridružiti i toj značajnoj proslavi.

Sabina Bakšić

Madžida Mašić, POETIKA GAZELA U DIVANU AHMEDA TALIBA BOŠNJAKA, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Posebna izdanja LXIV, Sarajevo, 2021, 234 str.

Objavljivanje studije Madžide Mašić, pod naslovom „Poetika gazela u *Divanu* Ahmeda Taliba Bošnjaka“, dobar je povod za ukazivanje – makar i u ovoj formi kratkog prikaza – na značajan pomak u istraživanju bošnjačke kulturne baštine na orijentalnim jezicima, a time i u bosansko-hercegovačkoj orijentologiji općenito, budući da je najveći dio te baštine nastao na orijentalnim jezicima (na arapskom, perzijskom i turskom).

U višedecenijskom periodu evidentiranja baštinskog obilja na orijentalnim jezicima preovladavale su klasične filološke metode koje su u toj fazi bile neophodne i dragocjene. Pozitivistički pristup je u tom vremenu bio razložno dominantan: u njemu su značajno mjesto zauzimale biografije i bibliografije autōrā, pa je tako i bošnjačko ili bosansko porijeklo autōrā uvijek predstavljalo „dragocjenu činjenicu“, gotovo jednu vrstu vrijednosnoga suda. S današnje distance posmatrano, valja imati razumijevanja za taj istraživački entuzijizam i pozitivizam koji je

bio, između ostaloga, i važan faktor markiranja bošnjačkoga kulturalnog identiteta. U toj fazi istraživanja baštine na orijentalnim jezicima mogla je ponekad zasmetati činjenica da se pretežno ignoriralo immanentno vrednovanje korpusa kao umjetnosti, odnosno uglavnom je izostajala obrazložena analiza *poetike* koja je bila dominantno *poetika istovjetnosti*, a ne *poetika razlikovnosti* ili stvaralačke originalnosti. Klasično razdoblje bilo je *klasicističko*; u toj privrženosti utvrđenim poetskim normama (normativnoj poetici) pjesništvo bijaše često epigonsko, a to znači i pretežno zanatsko (téchnē, šan'a i sl.). Naravno, pozitivizam kao metoda – pozitivizam po sebi – nije mogao, a nije bio ni zainteresiran, da se bavi individualitetom književnih djela u bošnjačkoj baštini. Vremenom se sve više nametala potreba da se prevladava „pozitivnost“ biografsko-bibliografskih činjenica (dakle, ne treba ih odbaciti, nego ih naprosto treba prevladati) i usmjeravaju istraživanja ka doseganju obrazloženih vrijednosnih sudova, što je moguće postići immanentnom analizom, a to podrazumijeva potrebu za *poetološkim pristupom* književnoj baštini na orijentalnim jezicima. Tek takav pristup kompetentan je da utvrdi i obrazloži u kojoj mjeri su pojedina djela, ili čitavi korpusi, bili umjetnički, autorski originalni, odnosno u kojoj mjeri su ovjeravali ili nisu ovjeravali *poetiku istovjetnosti* u tome golemom krugu koji nazivamo (klasičnom) orijentalno-islamskom književnošću. Sam naziv *orijentalno-islamska književnost* duboko je

utemeljen sa književnohistorijskog i poetološkog stanovišta. Možda je najbolji dokaz tome da u orijentalno-islamskom svijetu (ako je takav pojam sada uopće smislen) takav naziv nije moguć danas, jer je poetološko i poetičko iskustvo klasičnoga razdoblja te kulture konačno i nepovratno prevladano.

Dakle, prekretnica *od pozitivizma ka poetologiji* predstavlja zaista nov kvalitet u proučavanju bošnjačke baštine na orijentalnim jezicima. U načelu, pozitivistički pristup je deskriptivan, a poetološki je valorizacijski, vrijednosni. Raduje me kao osobu koja je cijeli radni vijek provela u oblasti orijentologije da sam svjedok ovoga poetološkog prevladavanja pozitivizma u istraživanju i inventarisiranju bošnjačke baštine na orijentalnim jezicima. Naime, relativno znatan broj mladih naučnih istraživača u ovoj oblasti metodološki situira svoje studije kao poetološke u takvome obimu i s takvim kompetencijama da se može govoriti o novoj fazi istraživanja baštine na orijentalnim jezicima. U takve „obratničke“ studije spada i navedena studija Madžide Mašić. Ta činjenica, više od bilo koje druge, motivirala me za ovaj afirmativan vrijednosni osvrt.

Struktura studije Madžide Mašić je metodološki valjano urađena. Već na osnovu uvida u strukturu, recenzent ili kompetentan čitalac ove studije dobija uvid u metodologiju istraživanja i informacije o tome koji su poetički postulati u fokusu istraživanja autorice. Dakle, već u prvom kontaktu s ovom studijom ostvaruje se izvršna saradnja recenzentskog iskustva

i autorske metodološke orijentacije i kompeticije: to je naročit odnos autentične kritike i originalne studije koja se odmah raskriva pred takvom kritikom. Značajno je i to – naravno, u kontekstu ovih općih istraživačkih kretanja o kojima sam naprijed govorio – da je predmet studije *gazel*, dakle žanr koji je bio dominantan u klasičnom pjesništvu na orijentalnim jezicima: s obzirom na njegovu izuzetnu zastupljenost u toj tradiciji, moguće je markirati i dominantna poetička obilježja te tradicije.

Studija je strukturirana u šest poglavlja (pred onih obaveznih koja prate svaku studiju – Uvod, Zaključak, Literatura i dr.). U prvom poglavlju – „Forma gazela u *Divanu* Ahmeda Taliba“ (str. 23-51) – autorica se bavi formalnim odlikama Talibova gazela. Iako nisam mogao zapaziti da to autorica eksplicira, iz njenog izlaganja se nameće zaključak, na temelju analize forme, da je Talibov gazel u skladu s „tradicijским manirom“ ovoga žanra. U tom smislu, ona ističe pjesnikovu „učenost“ i vještinu, budući da se u klasičnom razdoblju zahtijevalo izvrsno poznavanje prozodijskih pravila ili normi. U drugom poglavlju, pod naslovom „Stil i stilska obilježja gazela Ahmeda Taliba Bošnjaka“ (str. 52-108), autorica analizira metriku ovoga korpusa, izvodeći također zaključak o značajnom stepenu pjesnikove „učenosti“ i privrženosti tradiciji.

Nakon ovih analiza forme, autorica prilazi onome stilskom aspektu korpusa koji je i sa poetološkog stanovišta najzanimljiviji, najvažniji: „Metafore i simboli u Talibovim

gazelima“ (str. 109-129). Metafore su naročito frekventne u sufijskoj poeziji, a ta poezija imala je izuzetnu produkciju upravo u divanskoj književnosti. Metafore u njoj nisu bile samo „književni ukrasi“, tek stilska sredstva, nego su vrlo često djelovale i kao *kognitivne metafore*. No, vremenom su te metafore, odnosno mnoge među njima, zbog preduge upotrebe i opće distribucije, gubile svoju svježinu, postajale su opća mjesta, te autorica s pravom zaključuje kako „ova književna tradicija obiluje *leksikaliziranim, stereotipnim metaforama* ili *mazmunima*“ (str. 220). Analiza metafora ovdje je izvrsna prilika za ovjeru *poetike istovjetnosti* umjesto *poetike razlikovnosti*.

Valjan poetološki pristup konsekvantno se realizira u četvrtom poglavlju – jednom od centralnih – pod naslovom „Semantički zasićeni dijelovi teksta u Talibovim gazelima“ (str. 130-171). Tragajući za „smisao- i stilističkim čvorištima teksta“, autorica vjeruje – razložno, naravno – kako je „moguće identificirati književnu tradiciju, odnosno pravac pjesnika koji svoju poetiku gradi na postulatima književnih uzusa i konvencija poetike kojoj pripada“ (str. 220). Da, riječ je o *pripadanju* određenoj poetici, ili o *poetici istovjetnosti*. U ovome poglavlju vidim kao posebnu vrijednost studije zahvaćanje i poetičkih postulata intertekstualnosti i citatnosti u istraživanom korpusu, a koji su izrazito funkcionalni upravo u poetici klasičnoga pjesništva na orijentalnim jezicima. Time se uvjerljivo identificira golem *poetološki sistem*, uprkos činjenici da je realiziran u

stvaralaštvu čak na tri jezika i tokom nekoliko vijekova.

Peto poglavlje studije, naslovljeno kao „Tematika Talibovih gazela“ (str. 172-201), specificira Talibov gazel kao žanr. Naime, općepoznato je da je gazel – u obilju žanrovske morfologije u klasičnoj književnosti – žanr ljubavne lirske poezije. Međutim, u najproduktivnijem razdoblju orijentalno-islamskog klasicizma gazel se iz ljubavne lirike „transponirao“ u izuzetno uspješnu, možda i najuspješniju formu sufijske poezije, s obzirom na to da je njegov temeljni motiv ljubav. Sa stanovišta poetologije, ovo je jedno od ključnih mjesta studije, jer je riječ o „složenim mehanizmima“ transpozicije: ljubavna lirika kao takva (gazel) već je jedna vrsta, ili jedan nivo transpozicije, budući da je riječ o umjetnosti, a drugi nivo je transpozicija gazela u žanr sufijske poezije. To je jedna od najvažnijih poetičkih pojava u povijesti orijentalno-islamske književnosti općenito.

Najzad, šesto poglavlje (str. 202-217) bavi se autoreferencijalnošću i *mahlas bejtovima*, što također pripada poetičkim manirima u klasičnom razdoblju.

Sve u svemu, dobili smo vrijednu, zanimljivu studiju. Ona situira opus (gazel) jednog bošnjačkog autora iz 17. vijeka u tradiciju kojoj je pripadao po dominirajućim postulatima normativne poetike ili poetike istovjetnosti. Dakle, jedan individualni opus je kompetentnom istraživačkom metodom situiran – poetološki i vrijednosno – u jedan golem kulturalni sistem. Pri tome nije naodmet napomenuti da su neka poglavlja u studiji

postavljena kao moguća skica za još dublja istraživanja u tome smjeru. Ova sugestija ne umanjuje značaj studije u cjelini, naprotiv: studija je valjan putokaz – u metodološkom smislu – za istraživanje bošnjačke baštine na orijentalnim jezicima. Istovremeno, time se ova studija predstavlja kao jedno od značajnih djela u novovremenom drukčijem pristupu u istraživanju bošnjačke baštine na orijentalnim jezicima.

Esad Duraković

Munir Drkić, OSNOVE PERZIJSKOG JEZIKA – GRAMATIKA SA VJEŽBAMA, Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Kulturni centar Ambasade IR Iran u BiH, Sarajevo, 2021, 185 str.

Interes za perzijski jezik na prostoru Bosne i Hercegovine nije vezan isključivo za obrazovne institucije. Perzijska književnost je oduvijek na ovim prostorima predstavljala najznačajnije vezivno tkivo perzijskog jezika. Perzijski jezik je kod nas izučavan još od vremena Osmanlija, prvo u medresama, a tokom XIX i XX stoljeća i u nekim drugim školama. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu perzijski jezik i književnost izučavaju se od osnivanja ove visokoobrazovne ustanove 1950. godine. Osim na Filozofskom fakultetu, perzijski jezik i književnost predmet su istraživanja i u Orijentalnom institutu u Sarajevu, također od 1950. godine. Upravo zato se već duže vrijeme osjećala potreba za postojanjem udžbenika perzijskog

jezika na bosanskom jeziku, budući da je zadnja gramatika perzijskog jezika, nastala iz pera Šaćira Sikirića, objavljena davne 1951. godine. Naprijed kazano jasno ukazuje na to koliko važnost i doprinos izučavanju perzijskog jezika i književnosti predstavlja postojanje knjige *Osnove perzijskog jezika*.

Knjiga *Osnove perzijskog jezika* jeste pojednostavljena gramatika, s kratkim vježbama i perzijsko-bosanskim rječnikom dodatim na kraju. Namijenjena je studentima i istraživačima u prvom redu, ali i svima koji žele učiti perzijski jezik a prošli su srednjoškolsko obrazovanje i usvojili osnovne gramatičke kategorije i pojmove. Knjiga je podijeljena na 23 poglavlja, unutar kojih se nalazi nekoliko podnaslova. U prvom, uvodnom poglavlju Drkić je pod upečatljivim naslovom *Zašto je važno učiti perzijski jezik* objasnio u čemu se ogleda značaj izučavanja perzijskog jezika (11-16). Naime, u lokalnom kontekstu Balkana, izučavanje perzijskog jezika i književnosti je usko vezano za istraživanje vlastite kulturne historije i pismenosti, jer su desetine ovdašnjih autora pisale na perzijskom jeziku, kao i o perzijskom jeziku i književnosti. Pritom je jednako važan i značaj perzijskog jezika u kontekstu njegovog utjecaja na bosanski jezik (v. str. 15-16). U ovom poglavlju mogu se pronaći i neke opšte informacije o rasprostranjenosti perzijskog jezika u svijetu, pojašnjenja o terminu *perzijski* i njegovim različitim varijantama, te o historijskom razvoju perzijskog i ostalih iranskih jezika.

Predmet drugog poglavlja je alfabet i glasovni sistemi perzijskog jezika, kojim su osim alfabeta obuhvaćeni i posebni znaci arapske grafije zastupljeni u perzijskom jeziku. Detaljno su obrađeni kratki i dugi vokali, konsonanti i diftonzi, te pojedini specifični konsonanti u perzijskom alfabetu (17-28).

U poglavlju o zamjenicama i glagolu *biti* autor piše o ličnim i pokaznim zamjenicama te deklinaciji glagola *biti*, uz pojašnjenja o načinima njegovog pisanja uz riječi (29-37). Nakon toga slijedi poglavlje posvećeno grupiranju riječi u veće cjeline, odnosno konstrukciji *ezafe* u perzijskom jeziku (39-46). O načinima izražavanja prisvojnosti Drkić je pisao u petom poglavlju (47-50), nakon kojeg slijedi poglavlje o množini (51-58). U njemu autor piše o upotrebi različitih sufiksa za tvorbu množine među kojima su i arapski sufiksi, kao i upotrebi razlomljenih arapskih plurala u perzijskom jeziku. Podjednako su zanimljivi i naslovi *Množina množine* i *Množina u sintagmama*. Naredno poglavlje je o određenosti i neodređenosti imenica i imeničkih sintagmi u perzijskom jeziku (61-66).

Kada je riječ o glagolima i glagolskim oblicima (67-69), u odvojenim poglavljima su predstavljeni pravi prezent (71-75), imperativ (93-98), prošlo svršeno vrijeme (107-110) i prošlo trajno vrijeme (119-125), buduće vrijeme (157-160) i nepravi prezent (143-152). Autor je najprije objasnio strukturu glagola u perzijskom jeziku (67-69). U odvojenim podnaslovima je pisao o infinitivima

i glagolskim osnovama u perzijskom jeziku. Zatim je u pojedinačnim poglavljima o glagolskim oblicima, uz mnoštvo primjera, objasnio njihovu tvorbu i upotrebu. Autor se ponekad osvrće i na pravila tvorbe ili upotrebe nekog od glagolskih oblika iz klasičnog perzijskog jezika.

Gramatika sadrži i poglavlja posvećena prijedlozima (77-80), padežima i redu riječi (81-85), pridjevima i njihovoj komparaciji (87-90), brojevima (99-104), kategoriji roda (127-130), elementarnoj imenskoj rečenici i pravilima o slaganju subjekta i predikata (139). Posebno poglavlje je posvećeno participima – prošlom, sadašnjem i budućem, kao i participima u okvirnim glagolima (131-135) i priložima (153-156).

Osnovna karakteristika gramatike *Osnove perzijskog jezika* jeste jednostavnost i ozbiljan naučni pristup. Autor je precizno i koncizno objasnio osnove perzijskog jezika i na taj način uveliko olakšao dalje učenje i izučavanje perzijskog jezika. Pojedina gramatička pravila koja se čine težima za razumijevanje autor je, zahvaljujući višegodišnjem iskustvu i radu sa studentima, svojim objašnjenjima učinio vrlo logičnim i jednostavnim. Tome doprinose i vježbe koje prate svako poglavlje, odnosno teorijski obrađenu temu, a na kraju knjige se nalazi i kraći rječnik (161-186). Svi primjeri su bilježeni prvo perzijskim alfabetom, potom transkripcijom i u konačnici prijevodom na bosanski jezik. Sadržaj *Gramatike* je pregledan, što u potpunosti odgovara na potrebe onih koji bez predznanja uče perzijski jezik. Pohvalan je i redosljed gramatičkih

kategorija u knjizi, kao i nastojanje autora da ih upoređivanjem sa gramatičkim kategorijama u bosanskom, engleskom i nekim drugim jezicima učini bližim i jednostavnijim.

Ono što ovu *Gramatiku* u pogledu sadržaja također čini iznimno vrijednom jesu objašnjenja specifičnosti klasičnog perzijskog jezika za pojedine gramatičke kategorije, a s ciljem boljeg razumijevanja klasičnih perzijskih književnih tekstova. Knjiga sadrži i napomene o određenim dijalekatskim razlikama perzijskog jezika, jer treba napomenuti da se perzijski jezik govori, odnosno službeni je jezik u tri različite države (Iran, Tadžikistan, Afganistan).

Gramatika ovakvog tipa i kapaciteta, sa svim stručnim informacijama i objašnjenjima koje daje, nedvojbeno će olakšati svakom početniku učenje i izučavanje perzijskog jezika. Studentima perzijskog jezika ova *Gramatika* će značajno olakšati istraživanje i učenje, budući da su do sada, izuzev predavanja profesorā, najčešće bili prinuđeni posezati za gramatikama pisanim na engleskom i perzijskom jeziku. Nažalost, one “često nisu od pretjerane pomoći govornicima južnoslavenskih i drugih jezika s obzirom na to da zanemaruju neke zajedničke gramatičke kategorije engleskog i perzijskog jezika, a koje govornicima drugih jezika ipak treba detaljno obrazlagati. Takvi su naprimjer padeži za koje ne postoje morfološki nastavci, no to ne znači da uopće ne postoje, nego se padežna značenja u perzijskom jeziku iskazuju na druge načine.” (str.10)

Gramatika *Osnove perzijskog jezika* predstavlja značajan doprinos razvoju savremene iranistike. To potvrđuje i nagrada kojom se okitila za najbolji udžbenik za visoko obrazovanje na XXXIII internacionalnom sajmu knjiga i učila u Sarajevu 2022. godine. Nadati se da će naredna dva izdanja gramatike za srednji i napredni nivo uskoro ugledati svjetlo dana, čime bi se konačno zadovoljila potreba za obuhvatnom gramatikom perzijskog jezika na našim prostorima.

Merisa Đido

Vjeran Kursar, Nenad Moačanin, Kornelija Jurin Starčević (eds.), *EVLIYA ÇELEBI IN THE BORDERLANDS: NEW INSIGHTS AND NOVEL APPROACHES TO THE SEYAHATNAME (WESTERN BALKANS AND IRAN SECTIONS)*, Srednja Evropa, Zagreb 2021, 230 str.

U knjizi se nalazi 11 radova koji su fokusirani na zapadno i istočno pogranično područje Osmanskog Carstva, tj. na krajeve Carstva na zapadnom Balkanu (Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Srbija) i prostor prema Iranu. Radovi su najvećim dijelom prezentirani na radionici održanoj na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 23. i 24. juna 2016. godine, a koja je tematizirala tursko Yapı Kredi izdanje *Seyahatname* Evlije Čelebije, bazirano na autografu. Skup su organizirali Kornelija Jurin Starčević, Vjeran Kursar i Nenad Moačanin, koji su bili i urednici ovog izdanja.

Deset radova u publikaciji objavljeno je na engleskom, a jedan rad na francuskom jeziku. Autori u tekstovima analiziraju ranije edicije *Seyahatname* s posebnim fokusom na Ikdam izdanje Ahmeda Dževdeta s kraja 19. i početka 20. stoljeća, zatim prijevod dijela ovog izdanja od strane Hazima Šabanovića te posljednju, Yapı Kredi ediciju štampanu od 1998. do 2007. godine, koju smatraju najbližom originalnom rukopisu ovog znamenitog putopisca.

U prvom članku pod nazivom "Evliya Çelebi's Balkan Travels and his Attitude toward the Other", autorica Nuran Tezcan piše o Čelebijinom odnosu prema "nevjericima" kroz bitke i ratove vođene u vrijeme njegovih putovanja, te njegovo lično učešće u bitkama. Navodi da se u pisanju naziru tri identiteta: vjerski, koji pridaje veliki značaj borbi za vjeru, profesionalni identitet državnog službenika koji radi kao izaslanik i izvjestitelj sa terena, te putopisni, koji posmatra svijet oko sebe kao ličnost i individua. Upravo taj treći identitet imao je mogućnost da daje portret *Drugoga* i kroz umjetnost, arhitekturu i svakodnevicu. Kao osmanski diplomata, Čelebija je imao priliku susreta sa mnogim nemuslimanima. Tezcan piše o Čelebijinom susretu sa mletačkim generalom u Splitu 1660. godine, putopišćevom opisu Dubrovnika sa pozitivnim impresijama o ovom gradu, dubrovačkim skulpturama i slikama, kao i dubrovačkim historijskim knjigama. Prema autorici, put u Beč 1665. godine bio je prekretnica u Čelebijinoj promjeni diskursa i nešto pozitivnijem stavu prema

“nevjericima”, te kritici društva kojem je pripadao. Pozitivne impresije prema “nevjericima” Čelebija, po vlastitim tvrdnjama, spominje s jasnim ciljem uzimanja pouke i popravljanja stanja u osmanskome društvu.

Robert Dankoff u radu “A Puzzling Passage in Evliya Çelebi’s Description of Croatia” piše o Čelebijinom opisu Drniša i stradanju ovog grada tokom mletačkog napada u Kandijskom ratu, te dešavanjima nakon bitke kod Šibenika 1649. godine. Prema Dankoffu, Čelebija je gledao kako srodnici poraženih uz jadikovke ukopavaju poginule mletačke vojnike, što je izazivalo podsmijeh u osmanskim redovima. U nastavku rada, Dankoff donosi prijevode teksta u kojem pokušava rasvijetliti ovakvu reakciju Osmanlija. Zaključuje da je možda način jadikovke poraženih, kao i čudan dijalekt, izazvao smijeh kod osmanskih vojnika.

U radu “Ottoman Osijek as Seen by Evliya Çelebi” Nenad Močanin piše o Osijeku kroz prizmu kontrasta između ranijih verzija prijevoda *Seyahatname* te Yapı Kredi edicije. Močanin opisuje izgled utvrđenja – citadele, grada – kasabe, te predgrađa – varoši. Osijek je sredinom 17. stoljeća imao 12 mahala, sedam u predgrađu i pet unutar grada – kasabe. Na tom prostoru bilo je 46 mihraba, tj. prostora za obavljanje namaza. Od tog broja molitvenih prostora bilo je samo šest džamija, jer su se mihrabi, prema Močaninu, nalazili i u mesdžidima, tekijama, medresama, musallama, ali i privatnim kućama imućnijih porodica. Čelebija je ustvrdio da su u Osijeku bile četiri medrese, pet

mekteba, četiri tekije i 12 sebilja. Močanin vrši poređenje drugih arhivskih izvora sa *Seyahatnamom* na primjeru mahala i građevina Osijeka, te donosi podatke o osječkom vašaru i čuvenom osječkom mostu koji je, prema njegovom mišljenju, vjerovatno sagrađen u prvim godinama 17. stoljeća.

“Evliya Çelebi and Drinking Culture in the Western Balkans in the Seventeenth Century” rad je Vjerana Kursara i predstavlja prilog izučavanju običaja ispijanja alkoholnih pića, prvenstveno u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Također, navedeni su primjeri iz Albanije, kao i safavidske Perzije. Uz opise iz *Seyahatname*, Kursar navodi i stihove narodnih pjesama o Marku Kraljeviću, Halilu i Muji Hrnjici, Mustaj-begu Ličkom itd. U prilog temi ispijanja alkohola u 17. stoljeću Kursar donosi i primjere iz dokumenata koji svjedoče o pritužbama na javno pijenje alkohola među muslimanima, te zabrane rada krčmi i prodaje alkohola koje su dolazile sa Porte. Prilikom jedne diplomatske misije 1660. godine, koja je njegov put usmjerila prema Nikoli VII Zrinskom, Čelebija je bosanskim krajišnicima iz svoje pratnje naredio ustezanje od alkohola. Posjetu Zrinskom Čelebija je iskoristio za pravljenje zapisa koji sadrže opise Legrada, kao i proslave na kojoj su se vojnici Nikole Zrinskog opijali do krajnjih granica. Čelebijino upozorenje i zabrana alkohola bosanskim krajišnicima nisu bili bez razloga. Kursar opisuje događaj iz jednog ranijeg pohoda u Dalmaciji, kod mjesta Ribnica. Čelebija je tada svjedočio

ispijanju vina među osmanskim vojnicima, koji su čak i njega ponudili tim pićem. Kada je odbio govoreći da je to zabranjeno vjerom – haram, oni su odgovorili da je to vino imetak stečen *gazom* – svetim ratom, te da smatraju nevjernikom svakoga ko naziva haramom ono što je stečeno svetim ratom. Sličnu situaciju Čelebija je imao i u Tabrizu sa safavidskim guvernerom Kelp Ali Khanom, koji ga je nudio vinom, ali je putopisac ostao dosljedan i ljubazno odbio. Kursar osvjetljava u ovom radu i Čelebijine opise različitih vrsta pića “za popravljanje raspoloženja” na zapadnom Balkanu, što predstavlja doprinos izučavanju teme ispijanja alkoholnih pića na ovim prostorima.

Publikacija *Evliya Çelebi in the Borderlands* donosi i dva rada autora Faribe Zarinebaf, te Jean-Louis Bacqué-Grammonta i Mohammadreza Abbasi Naderpoora, koji tretiraju istočne granice Osmanskog Carstva, odnosno Čelebijine zapise o safavidskoj Perziji i Azerbejdžanu. Fariba Zarinebaf u radu “Evliya Çelebi in Azerbaijan: The Economic and Religious Landscape of a Borderland Region in the Seventeenth Century” ističe značaj Čelebijinih zapisa o mjestima gdje je boravio, te njegovih opisa društvenih prilika kroz politički, ekonomski, vjerski i kulturni segment. Autorica propituje mjesto i značaj osmansko-safavidskog graničnog područja u osmanskoj državnoj viziji kroz *Seyahatnamu*, čiji je autor bio visoki državni zvaničnik tokom 17. stoljeća. Također, Zarinebaf postavlja i pitanje da li su Čelebijina putovanja bila pokušaj

normalizacije diplomatskih odnosa između Osmanlija i Safavida, kao i popravljanja slike ove “heretičke” države u Osmanskom Carstvu. Čelebijino viđenje safavidske Perzije bilo je oblikovano osmansko-safavidskim ratovima te vjerskim razlikama, ali, istovremeno, putopisac je bio svjestan značaja i utjecaja perzijske kulture na Anadoliju još od vremena seldžučke države. Čelebija u svojim zapisima kritikuje surovost osmanskih upravitelja u Azerbejdžanu, kao i sultana Murata IV zbog razaranja koja su napravili osmanski vojni odredi na ovom prostoru. Jean-Louis Bacqué-Grammont i Mohammadreza Abbasi Naderpoor u jedinom članku na francuskom jeziku u ovoj publikaciji, pod naslovom “Notes et documents sur l’histoire urbaine de Hamadan d’Evliya Çelebi à nos jours”, pišu o urbanoj historiji grada Hamadana počev od 17. stoljeća. Ovaj rad dodatno svjedoči o značaju Čelebijinih zapisa za izučavanje urbane historije gradova, te pruža mogućnost za uvid i upoređivanje prilika na istočnim i zapadnim granicama Osmanskog Carstva u 17. stoljeću.

Hakan Karateke u radu “How did the Volume Arrangement of Evliya Çelebi’s Travel Account Evolve?” raspravlja o tome kako je *Seyahatnama* dobila svoj konačni tekst. Za razliku od nekih ranijih pretpostavki o nastanku finalnog teksta *Seyahatname*, Karateke iznosi stav da je ovaj znameniti putopisac pisao kompletna poglavlja tokom putovanja, ili neposredno nakon njih, te ih kasnije prepisivao i uređivao. Po ovoj teoriji, u Kairu je poslije 1673. godine nastao finalni

tekst *Seyahatname* prepisivanjem i uređivanjem redosljeda napisanih to-mova i poglavlja, vjerovatno ranije sortiranih po godinama ili putovanjima. Također, napravljene su i neke korekcije izvornog teksta. Karateke u radu otvara pitanja Čelebijinog redosljeda pisanja poglavlja, ali i njihovog uređivanja. U prilog tvrdnji da je Čelebija mijenjao raspored poglavlja tokom rada na *Seyahatnami*, Karateke iznosi primjer dijela teksta koji se odnosi na Istanbul, te ocjenjuje da je Čelebija naknadno odlučio da prvi od deset dijelova *Seyahatname* posveti prijestolnici Istanbulu. Nakon iznesenih 18 hipoteza, u zaključku rada Karateke navodi da je Čelebijina *Seyahatnama* nastala kao rezultat njegovog dugogodišnjeg bilježenja podataka, pisanja i uređivanja teksta i poglavlja.

“Receptions of Evliya Çelebi’s *Seyahatname* in Serbian Historiography and Challenges of the Original Manuscript” rad je Aleksandra Fotića koji tematizira odnos prema *Seyahatnami* kao historijskom izvoru tokom 20. stoljeća, te greškama koje su se javljale u različitim prijevodima i izdanjima. Prema Fotiću, postoji nekoliko vrsta devijacija između originalnog teksta *Seyahatname* – autografa i njegovih prijevoda. Prva vrsta devijacija između originala i prijevoda su razlike u brojkama. One su najvjerovatnije rezultat nenamjernih grešaka u transkripciji ili prijevodu. Naprimjer, u autografu *Seyahatname* stoji da je Beograd imao 48 000 stanovnika, dok u staroj istanbulskoj ediciji, štampanoj sukcesivno od kraja 19. stoljeća, stoji brojka od 98 000

ljudi. Druga vrsta razlika u tekstu sastoji se od nejasnih ili čak zbunjujućih opisa mjesta, a treći set razlika čine tekstualni propusti zbog cenzure, autocenzure ili skraćivanja teksta. Također, Hazim Šabanović je izostavio putovanje niz Dunav, od Golubca do Vidina, koje je opisano u istanbulskoj ediciji iz koje je prevodio tekst. *Seyahatnama* je, prema Fotiću, važan historijski izvor, a Čelebija se trudio da u svome rukopisu iznese što tačnije podatke. Fotić navodi da je tokom 20. stoljeća postojalo nepovjerenje prema *Seyahatnami* kao historijskom izvoru. Sumnje u ovo djelo nastale su kao rezultat pristrasnog čitanja, ali i slabije transkripcije tekstova u prvom istanbulskom izdanju, publiciranom postepeno od 1896/97. godine. Istanbulsko izdanje kasnije je korišteno kao osnova za prevođenje na druge jezike, pa su i greške u tekstu ove edicije učinjene dostupnim široj čitalačkoj publici. Za čitalačku publiku u Srbiji, dio *Seyahatname* koji se odnosi na ovu zemlju preveo je Dimitrije Čohadžić 1905. godine, koristeći upravo istanbulsko izdanje. Isto izdanje kasnije su koristili i prevodioci poput Kemure, Elezovića, Radonića. Fotić navodi i Šabanovića, koji je u prijevodu također koristio istanbulsko izdanje. Posebno ističe njegov značaj u prevođenju *Seyahatname*, te zaključuje da bi posao prevođenja koji je Šabanović uradio sam danas bilo teško uraditi bez dobro osmišljenog timskog projekta. Prema Fotiću, originalni tekst *Seyahatname* koji se odnosi na prostor zapadnog Balkana oko 30 posto je veći od

Šabanovićeovog prijevoda, što ostavlja širok prostor za nova istraživanja.

Kornelija Jurin Starčević autorica je rada "The Autograph of Evliya Çelebi's *Seyahatname* as a 'New' Source for Croatian History: Preliminary Survey of Some Selected Examples". Na početku rada donosi kraće informacije o Čelebijinoj biografiji i putovanjima po regionu zapadnog Balkana. Opisuje i historijat aktivnosti na prevođenju i štampanju deset tomova *Seyahatname*, koje su finalizirane objavljivanjem Yapı Kredi edicije od 1998. do 2007. godine. Autorica piše i o ranijem odnosu historiografije prema *Seyahatnami* kao historijskom izvoru, te važnosti reevaluacije i novog čitanja, kao i prijevoda petog, šestog i sedmog toma djela Evlije Čelebije, koji se upravo odnose na prostore Bosne i Hercegovine, Hrvatske i drugih zemalja zapadnog Balkana. U tekstu donosi detaljniju komparaciju i piše o razlikama između *Putopisa* Hazima Šabanovića i Yapı Kredi edicije *Seyahatname* bazirane na autografu, s tim da naglašava tačnost i korektnost Šabanovićeovog prijevoda iz tada dostupne istanbulske edicije. Jurin Stračević, uz konkretne primjere, detaljnije analizira razlike između ova dva izdanja vezano za brojčane podatke (o stanovništvu, vjerskim, stambenim i vojnim objektima, zemljišnim posjedima), te toponime, antroponime, titule, kao i druge zanimljivosti. Autorica napominje da i u Yapı Kredi ediciji postoje greške koje se odnose na brojeve, datume, toponime i slično, ali u puno manjem obimu nego u *Putopisu*. Komparacija izdanja otvara mogućnost ispravke

grešaka, ali i novih saznanja i autentičnih informacija koje mogu biti od velike koristi istraživačima. Kao primjer Šabanovićeve prevodilačke i naučne pronicljivosti autorica donosi podatak o broju sarajevskih mahala – kvartova. Prema Yapı Kredi ediciji *Seyahatname*, Sarajevo je imalo 104 mahale, a prema *Putopisu* ta brojka je iznosila 400 mahala. Jurin Starčević navodi Šabanovićeov stav da je brojka od 400 sarajevskih mahala preuveličana. Prema Šabanoviću, broj mahala u Sarajevu bio je približan broju sarajevskih džamija, kojih je bilo najviše 104, što je identično sa brojem mahala koji se nalazi u tekstu Yapı Kredi edicije.

Slobodan Ilić autor je rada "On Misreadings, Deliberate Leaving-Outs, Second-Hand Translations, and Lazy Editors: The Forthcoming Edition of Evliya Çelebi's Book of Travel Through Bosnia and Dalmatia, and Some Critical Remarks on Previous Editions of the Related Chapters". Ilić piše o tri izdanja Čelebijinog djela: istanbulske ediciji Ahmeda Dževdeta iz 1896–1901, prijevodu Hazima Šabanovića iz 1957. godine i modernom Yapı Kredi izdanju publikovanom zaključno sa 2007. godinom. Smatra da se navedena izdanja ne mogu smatrati konačnim prijevodima, jer sadrže greške koje su nastale kao rezultat pogrešnog čitanja, pogrešnog prijevoda ili izostavljanja teksta. Šabanovićevo djelo nastalo je prevođenjem izdanja iz 1896–1901. godine zbog nemogućnosti pristupa autografu. Iako se Šabanović trudio ispravljati greške u tekstu, prevođenjem izdanja Ahmeta Dževdeta prenio

je i neke greške ovog izdanja, ali i dodao nekoliko vlastitih. Ilić navodi konkretne primjere iz tekstova. Kao primjer pogrešnog prevođenja navodi naziv mjesta Rožaje, koji se u izdanju Ahmeta Dževdeta pogrešno prenosi kao *Zaviye*, što je prenio i Šabanović. S druge strane, prema autografu prihod sa hasa bosanskog sandžakbega iznosio je 650 000 akči, dok je prema Dževdetovom izdanju ovaj prihod iznosio 600 050 akči. Šabanović je na osnovu drugih izvora ispravio podatak iz Dževdetovog izdanja, te prenio pravilan iznos prihoda sa hasa bosanskog sandžakbega u iznosu od 650 000 akči. Ilić navodi i primjere grešaka u izdanju Yapı Kredi edicije, a koje je Šabanović ranije ispravio tokom prevođenja izdanja Ahmeta Dževdeta. Kao primjere namjernog izostavljanja dijelova *Seyahatname* u Dževdetovoj i Šabanovićevoj ediciji, Ilić navodi rečenice koje se odnose na seksualno ropstvo, opise nemoralnih i neislamskih ponašanja osmanskih vojnika, određene etničke ili religijske oznake, te druge dijelove teksta koje Ilić opisuje kao opscenosti.

U radu "The Prototype and Tentative Variants of the Croatian Translation of the *Seyahatname*", autorica Marta Andrić iznosi stavove o mogućnostima prevođenja ovog djela na hrvatski jezik. Autorica se u radu bavi jezikom, stilom i rimama u tekstu, uz navođenje konkretnih primjera iz *Seyahatname*. Također iznosi i prijedloge mogućih prijevoda rima na hrvatski jezik. Andrić smatra da će Šabanovićev prijevod biti potreban i prilikom budućeg prevođenja, te da će znatno doprinijeti razumijevanju i

opisu Čelebijinog stila pisanja. Ovoj tvrdnji u prilog, Andrić navodi da je Šabanović, osim ispravke nekih grešaka Ikdam edicije iz 1896–1901, jako originalno prevodio fraze, prilagođavajući ih čitalačkoj publici.

Publikacija *Evliya Çelebi in the Borderlands: New Insights and Novel Approaches to the Seyahatname (Western Balkans and Iran Sections)* nesumnjivo nudi nova viđenja ovog značajnog historijskog izvora, ali predstavlja i snažan podstrek novim aktivnostima prevođenja ovog znamenitog djela na bosanski jezik, kao i druge jezike zemalja zapadnog Balkana. S obzirom na činjenicu da *Seyahatname* spada u često citirane historijske izvore u bosanskohercegovačkoj historiografiji osmanskog perioda, novi prijevod sigurno bi izazvao veliki interes i pažnju u našoj naučnoj javnosti. Informacije i brojke o gradovima Bosne i Hercegovine iz ranijih prijevoda *Seyahatname* treba ponovo kritički sagledati kako bi se došlo do što tačnijih podataka i slike Bosne 17. stoljeća.

Fuad Ohranović

Alma Omanović-Veladžić, HRONIKA MUHAMEDA ENVERIJA KADIĆA KAO IZVOR ZA IZUČAVANJE KULTURNE HISTORIJE BOSNE I HERCEGOVINE, Univerzitet u Sarajevu - Orijentalni institut, Posebna izdanja LXV, Sarajevo 2021, 755 str.

Hronika Muhameda Enverija Kadića je nastala kao rezultat Kadićeve višedecenijske prepisivačke djelatnosti. Njen raznolik sadržaj,

ispisan na osmansko-turskom jeziku u XXVIII svezaka, decenijama je služio kao jedan od vodećih primarnih izvora koje su u svojim radovima i istraživanjima koristili brojni domaći i strani istraživači, historičari, osmanisti, lingvisti, folkloristi, etnolozi i stručnjaci iz srodnih oblasti. U izdanju Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu, 2021. godine objavljeno je naročito vrijedno djelo dr. Alme Omanović-Veladžić, više naučne saradnice, pod naslovom *Hronika Muhameda Enverija Kadića kao izvor za izučavanje kulturne historije Bosne i Hercegovine*. Ovo djelo, po svojoj važnosti, može se svrstati među vodeća naučna ostvarenja koja tematiziraju opću i kulturnu historiju Bosne i Hercegovine. Ono je proisteklo iz iznimno predanog naučnog rada autorice, te je rezultat krajnje pedantnog i stručnog istraživanja koje je Omanović-Veladžić sprovedla nad *Hronikom* Muhameda Enverija Kadića.

Autorica se u Uvodu knjige osvrće na pojmove kultura i kulturna historija te, pozivajući se na vodeće stručnjake ove oblasti, iznalazi njihove definicije i teorijska pojašnjenja. Nakon toga skreće pažnju na značaj i bitnost rukopisnih djela Bošnjaka i građe na osmansko-turskom jeziku, kao primjer značajnih izvora za izučavanje kulturne, ekonomske, političke i socijalne prošlosti Bosne u osmansko doba. Među tim prvorazrednim izvorima prednjači manuskript Enverija Kadića, koji nosi naslov *Tārīḥ-i Enverī / Enverijeva historija*, u literaturi poznatiji kao Kadićeva *Hronika*. Nakon kraćih podataka o rukopisnom

primjerku Kadićeva djela, Omanović-Veladžić recipijenta uvodi u sam koncept njene knjige.

Prvo poglavlje predstavlja Enverijev životopis. Iako su do sada bile poznate određene crtice iz njegovog života, u ovom poglavlju podaci o liku i djelu Muhameda Enverija bivaju obogaćeni novim saznanjima i informacijama do kojih je došla autorica u toku svojih istraživanja. Govoreći o Kadićevom životu, ona iznosi mnoštvo podataka o njegovom obrazovanju, službovanju, prepisivačkoj, pjesničkoj i historičarskoj djelatnosti. Uvidom u tekst razvidna biva Kadićeva ličnost i njegov značaj za kulturnu historiju Bosne i Hercegovine. Omanović-Veladžić donosi i informacije o njegovom privatnom životu, te o njegovoj zadužbini, tako da se uviđa da je Kadić jednim dijelom doprinio i urbanom razvoju Sarajeva, te da se učestvovanjem u brojnim dobrotvornim akcijama pokazao kao velikodušni humanista. Autorica u nastavku navodi njegova pjesnička i epigrafičarska ostvarenja, spisak manuskripata iz njegove zaoštavštine, te posebnim podnaslovom odaje počast dosadašnjim istraživačima koji su pisali o Kadiću, što je odraz visoko moralnog i etičkog pristupa ovoj tematici.

U drugom poglavlju autorica iznosi opće podatke o Kadićevoj *Hronici*, njenoj strukturi i sadržaju, kao i o različitim izvorima kojima se Kadić koristio u toku pisanja. Ona tabelarno i vrlo pregledno predstavlja vremenski interval Kadićeve *Hronike*, te navodi osmanske i bosanske izvore koje je koristio, raznovrsnu rukopisnu građu,

medžmue, sidžile, vakufname, berate i fermane. U te izvore spadaju i djela bošnjačkih autora koji su stvarali na orijentalnim jezicima, što autorica uredno evidentira.

Centralni dio knjige je pozicioniran u treće poglavlje, u kojem Omanović-Veladžić dijeli građu Kadićevog rukopisa na historijsku, kulturno-historijsku i književno-historijsku. U uvodnom dijelu ovog poglavlja autorica pojašnjava šta koja građa podrazumijeva, te daje određene informacije o svakoj zasebnoj vrsti, ističući njene najzanimljivije odlike i obilježja koje je uočila. Autorica u nastavku predstavlja XXVIII svezaka Kadićeve *Hronike*, zadržavajući se na svakom svesku posebno te, na osnovu ranije navedene raspodjele, iznosi podatke koje nudi građa. Ovakav način detaljne obrade Kadićeve *Hronike*, te same bilješke koje autorica studiozno navodi, bivaju idealan kažiput za dalja naučna istraživanja i saznanja. Pri kraju ovog poglavlja, autorica u zasebnom dijelu sumira dosadašnja naučna ostvarenja autora čija je žiža interesovanja bila uspostavljena nad *Hronikom* ili su je pak koristili kao primarni izvor.

Nakon trećeg poglavlja slijede Zaključna razmatranja, Rječnik termina, Skraćenice, te Izvori i literatura. Posebna vrijednost ovog djela ogleda se u jako iscrpnom Indeksu vlastitih imena i Indeksu geografskih pojmova, zapisanim na preko sto trideset posljednjih stranica. Zahvaljujući autorici Omanović-Veladžić, naučna javnost dobila je priliku da na jednom mjestu može pronaći imena, prezimena ili nadimke poznatih ličnosti iz

osmanskog perioda koje Kadić navodi u svom djelu.

Naprijed prikazani podaci čine djelo dr. Alme Omanović-Veladžić neophodnim štivom za svakog istraživača koji se interesuje za opću i kulturnu historiju Bosne i Hercegovine. Ono po svim svojim karakteristikama predstavlja novitet u naučnoj literaturi, te kao takvo može poslužiti lakšem sagledavanju naše prošlosti zabilježene u Kadićevoj *Hronici*.

Emrah Seljaci

Mubera Bavčić i Lamija Hatibović, BIBLIOGRAFIJA IZDANJA ORIJENTALNOG INSTITUTA 1950. – 2020. / BIBLIOGRAPHY OF PUBLICATIONS OF THE INSTITUTE FOR ORIENTAL STUDIES 1950 - 2020, Posebna izdanja LXVI, UNSA OIS, Sarajevo 2021, 400 str.

Izrada bibliografije je jedna od najstarijih djelatnosti bibliotečke nauke koja u današnjem digitalnom dobu nailazi na nove izazove u umreženom digitalnom svijetu, iz čega proizlazi značaj ove bibliografije naučnih knjiga i članaka u izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu u vremenskom razdoblju od njegovog osnivanja pa zaključno s 2020. godinom. Rad na bibliografiji nije lagan i jednostavan posao, jer njeno sastavljanje i procesi bibliografske heuristike, u sistemskoj potrazi za razumijevanjem prošlosti i sadašnjosti kroz knjige i članke, podrazumijevaju neprestani proces u izdvajanju podataka iz obimnog materijala. Pri tome kompleksnost

bibliografskog posla definira niz faktora, kao što su kvaliteta i struktura bibliografskih podataka, vrsta bibliografije, način izrade, te lokalni kontekst i namjena.

Imajući u vidu zahtjevnost bibliografskog posla, ovo izdanje dobiva na vrijednosti jer obuhvata sedamdeset godina rada i objavljivanja naučnih i stručnih radova unutar Orijentalnog instituta.

Ova bibliografska publikacija obuhvata *Uvod/Introduction* (str. 11-14) te tri poglavlja, kako slijedi:

I Pregled izdanja Orijentalnog instituta/Overview of the Oriental Institute Editions (str. 15-36) sadrži bibliografske podatke o časopisu *Prilozi za orijentalnu filologiju* od broja I/1950 do broja 69/2019, o izdanjima iz edicija *Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia* (14 izdanja historijske građe, objavljenih od 1957. do 2020) i edicije *Posebna izdanja* (62 monografske publikacije), te 13 knjiga označenih kao *Ostala izdanja*.

II Radovi u izdanjima Orijentalnog instituta/Papers in the Oriental Institute Editions (str. 37-291) je poglavlje posvećeno bibliografskim jedinicama iz *POF*-a prema rasporedu kakav se koristi i u časopisu (izvorni naučni radovi, prilozi, prijevodi, bibliografije, nekrolozi itd.), uključujući na kraju i bibliografiju prikaza, te dio u kojem su radovi objavljeni u zbornicima radova i naslovi poglavlja u izdanju *Historija osmanske države i civilizacije I - II*.

III Bibliografija prijevoda u izdanjima Orijentalnog instituta/Bibliography of Translations in the

Oriental Institute Editions (str. 292-305) obuhvata bibliografske zapise kanunnama i vakufnama u izdanju Orijentalnog instituta.

Slijede *Indeksi/Indexes* (str. 307-400) autora, prevodilaca, naslova, priređivača i naslova prikazanih knjiga.

Uz potpunu valjanost i strogost, autorice su obradile 1904 bibliografska zapisa u ovoj publikaciji, što ukazuje da su njene autorice brižno pratile sve relevantne podatke i izvore kako bi bibliografija ponudila istraživaču ili bilo kojem drugom korisniku pristupne rute knjigama ili člancima u određenom istraživačkom segmentu. Stoga je ona za svakog istraživača važan izvor za konsultiranje prilikom izbora teme i istraživanja, kao referentni materijal ili dokumentarna potpora za pisanje radova i monografija. Pored toga, ona je intelektualni putokaz koji ukazuje na razvoj orijentalnofilološke i historijske misli, te zorno sublimira naučne domete Orijentalnog instituta, pa je zbog sadržaja i obima njen značaj neupitan ne samo za bosanskohercegovačku naučnu i kulturnu javnost već i šire.

Vrijednost ove publikacije je i u praktičnom poboljšanju kvalitete i dostupnosti bibliografskih podataka kako bi istraživači i drugi korisnici imali uvid u relevantne publikacije, ali i da bi se generirale nove usluge koje bi specijalne biblioteke u modernom umreženom društvu učinile više vidljivima za današnje generacije istraživača historije, književnosti, kulture, islamske tradicije, paleografije i diplomatike, orijentalnih jezika i drugih oblasti.

Sedamdeset godina rada i objavljivanja u današnjem globalnom svijetu obavezuje istraživače u naučnom i etičkom smislu, jer se prostorno svijet virtualno približava, a prostranstva koja su se činila nepremostiva danas su bliža nego ikada ranije, pa ipak, tehnološki napredak ne prati etičko pregnuće koje bi približilo ljude onako kako su udaljeni prostori u tehnološkom smislu stisnuti u globalno selo.

Ovo djelo je osnova koja će u budućnosti, za očekivati je, doživjeti tehničku transformaciju u formu koja

će biti prilagođena tehnologiji nove paradigme kojom se koriste današnji istraživači, tj. u adekvatnu digitalnu formu. Ono će, također, biti odlična baza za razvijanje jedinstvene metapodatkovne infrastrukture te institucionalne saradnje u vidu međusobne razmjene metapodataka, što će nužno iziskivati sintezu s drugim online bibliografijama, katalogima i komercijalnim web pretraživačima u svrhu izgradnje relevantnog informacijskog univerzuma.

Sabaheta Gačanin